

Jednání a sociální jednání. Fenomenologická sociologie.

přednáška 5
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa

Katedra sociologie FF UK

Jednání a sociální jednání podle Maxe Webera

chování = 1. *široké pojetí*: lidská činnost obecně // 2. *úzké pojetí*: činnost, která je reaktivní a není spojena se subjektivním smyslem.

jednání = lidské **chování**, při němž „jeden nebo více jednajících spojují toto chování s nějakým subjektivním smyslem“. Takovým **jednáním** může být vnější nebo vnitřní aktivita, opomíjení (nekonání) nebo trpné snášení.

Mnoho případů lidské činnosti se nachází na hranici mezi chováním a jednáním.

sociální jednání = „takové jednání, které se svým smyslem míněným jedním nebo více jednajícími vztahuje k chování jiných a na základě toho se orientuje ve svém průběhu.“

Sociální jednání se může orientovat na minulé, současné i budoucí chování jiných. Jinými mohou být jednotlivci, známí nebo neurčení mnozí, nebo zcela neznámí lidé (*např. placení penězi*).

Sociální jednání není:

- vnější jednání orientované pouze na reakci objektů [*zavazují si tkaničky u bot*].
- vnitřní jednání neorientované na jednání druhých (*meditace, modlitba*)
- sociální setkání bez orientace na smysl chování druhého (*srážka cyklistů*)
- stejnorodé jednání více lidí bez orientace na smysl chování druhých (*začne pršet a všichni rozevřou deštník*)
- jednání ovlivněné jinými, ale bez orientace na chování jiných:
 - jednání v davu (*při útěku z hořící budovy rozbíjí okno jako druží*) nebo v mase (*specifické emoce*), včetně jednání ovlivněného masmédií;
 - pouhé napodobování cizího chování bez smysluplné orientace na něj; pouze kauzální jednání: *odpozorování od druhého, jak se něco dělá* [naopak *napodobování módy, tradičního nebo vzorového jednání* je jednání orientované na smysl, a tedy sociální jednání].

Druhy porozumění jednání:

1. **aktuální** porozumění míněnému smyslu:

1.1 porozumění myšlenkám

Slyšíme, jak někdo říká „ $2 \times 2 = 4$ “.

1.2 porozumění afektu

výbuch hněvu projevující se výrazem obličeje, výkřiky a pohyby

1.3 porozumění chování

chování muže sekajícího dřevo (MW 140-141)

2. **vysvětlující** porozumění míněnému smyslu:

= porozumění podle motivace

Vysvětlením míněného smyslu je jeho zařazení do širšího kontextu jednání, tzv. **souvislosti smyslu**.

Ten, kdo říká $2 \times 2 = 4$, provádí např.

- ✓ *obchodní kalkulaci*
- ✓ *vědecký důkaz,*
- ✓ *technický výpočet atd.*

Muž seká dřevo:

- ✓ *za mzdu*
- ✓ *pro svou potřebu*
- ✓ *aby si odpočinul*
- ✓ *aby se odreagoval od rozčílení atd.*

Max Weber je zakladatelem **rozumějící** neboli **interpretativní sociologie**.

Patří také k průkopníkům **metodologického individualismu**.

Fenomenologická sociologie (Alfred Schütz)

Fenomenologická sociologie (Alfred Schütz)

Schütz navazuje na Weberovu myšlenku, že jednání je chování, kterému jednající přiřkládá subjektivní smysl. Tuto myšlenku přenáší na základnu fenomenologické filosofie Edmunda Husserla, kde ji dále rozvíjí.

Jan Patočka, Edmund Husserl, Eugen Fink, Freiburg 1934.

Fenomenologie je filosofický směr vzniklý na počátku 20. století (Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty, Jan Patočka). Fenomenologie (φαινόμενον, fainómenon = jev; to, co se jeví) je zkoumání jevů v aktech, procesech a strukturách vědomí.

fenomenologická redukce, epoché (*uzávorkování bytí světa, zdržení se soudů a předsudků*): metodický postup fenomenologického myšlení, při němž odmýšlíme od

1) subjektivních, teoretických a tradičních předsudků a

2) od existence předmětů naší zkušenosti,

abychom se soustředili na čistý akt vědomí, zkušenost samu a způsoby, kterými se nám dává.

přirozený postoj: běžný způsob zakoušení světa v jeho každodennosti; svět a jevy, které jej tvoří, jsou chápány jako samozřejmě dané; p. p. předchází reflexi. x *fenomenologický postoj*

přirozený svět, také **životní svět** (*Lebenswelt*): svět, ve kterém žijeme; soubor všech obsahů vědomí, které nám jsou dány jako samozřejmé; horizont vší zkušenosti; je osobní a intersubjektivní.

Schützova sociologie: vědomí, intersubjektivita, časovost

Husserlova fenomenologie začíná od analýzy zkušenosti vlastního já („egologie“). Z tohoto stanoviska je obtížné vůbec uznat a zohlednit subjektivní zkušenost druhých lidí. → **problém intersubjektivity**

Schütz tento problém vyřešil tím, že obrátil východisko analýzy. **Jednající já není na světě samo, nežije ve svém soukromém světě, ale už se narodilo do světa druhých. Sociální svět je intersubjektivní.** ↔ Souvislost s Husserlovým pozdním pojmem **životního světa**.

Fenomenologická sociologie se snaží porozumět subjektivním motivům jednání v kontextu intersubjektivně uspořádaného sociálního světa.

Důležitá je analýza **časové dimenze** lidského prožívání a jednání navazující na Husserla.

struktura časového vědomí (Husserl):

Pojetí jednání u Schütze. Motivy jednání

Pojem **jednání** u Schütze (≠ Weber):

chování – zkušenost vědomí spojená se spontánní aktivitou Já, které zaujímá postoj k vnějším nebo vnitřním podnětům – např. *k bolesti, kterou cítím, nebo k tomu, když druhý člověk zvedne mou paži a pustí ji.*

Jednání, na rozdíl od chování, **je uskutečnění rozvrženého výsledku/aktu:**

jednání jako proces – Proces, který má časové trvání, sestává z prožitků P_1, P_2, P_3, P_4, P_5 . *skládání zkoušky*

jednání jako výsledek, akt - Já chápe celý průběh jednání jako jednotku zakončenou výsledkem. *složité zkoušku*

(Schütz 1967: 55-61; Nohejl 2001: 40-45, 56)

Motivy jednání:

Schütz analyzuje souvislost smyslu jednání s ohledem na jeho příčiny a následky.

- **motiv aby** (*um zu*) – jednání je motivováno jeho cílem; *orientace na budoucnost*
- **motiv protože** (*weil*) – jednání je motivováno minulým prožitkem, reaguje, odpovídá na předchozí podnět; *orientace na minulost.*

Typizace (typy) a zásoba příručního vědění

zásoba příručního vědění (*stock of knowledge at hand*) – Každý člověk během života shromažďuje zkušenosti, z nichž vzniká jeho celkové vědění o světě, jež mu umožňuje uspokojivě interpretovat jevy, se kterými se setkává, a vypořádávat se s běžnými i neběžnými situacemi každodenního života.

Zásobu příručního vědění tvoří **typizace** neboli (ideální) **typy**. (← Max Weber)

Alfred Schütz (1899-1959)

typizace, typy – pojmové konstrukty vytvořené na základě dosavadní zkušenosti, které vystihují celé třídy totožných a podobných jevů, jež se opakují. *Nejširším typem je kategorie „svět“.*

Základní druhy typizací/typů:

1. **průběhové typy** – průběhy jednání; vnější průběhy jednání bez zahrnutí motivace
typické činnosti poštovního úředníka
2. **osobní typy** – typy osob vykonávajících role; neosobní typizované jednání je doplněno o přisouzení subjektivních motivů, které jednání odůvodňují
poštovní úředník
3. **typy předmětů** – typizace objektů, které nejednají
 - 3.1 materiální předměty, věci *dům, [hrníček na kávu]*
 - 3.2 sociokulturní předměty *parlament, prezident*
 - 3.3 duchovní předměty *[sociologie, Weberova analýza ducha protestantismu, Gangnam Style]*

Typizace tvoří **zásobu příručního vědění**. Díky typizacím je sociální svět přehledný a důvěrně známý. Typizace jsou závislé na **jazyce**, jazyk je zásobárna typizací.

(Schütz 1967: 55-61; Nohejl 2001: 71, 76-78)

Schütz: Struktury relevance

relevance – proměnlivá subjektivní významnost různých aspektů sociální reality. Vnímání a interpretace reality jsou spojené s výběrem, upřednostňováním některých prvků před jinými.

struktury relevance – celkové rozdělení relevance prvků sociálního světa u jednotlivců a skupin.

Druhy relevance:

tematická relevance – něco se stává předmětem/tématem mé pozornosti; vnímání známého a očekávaného vs. neznámého a neočekávaného ve vjemovém poli, toto vnímání je pasivní.

interpretativní relevance – interpretace neočekávaného nebo problematického jevu za pomoci vhodného už známého typu a jeho připodobnění k danému jevu.

motivační relevance – pozornost se obrací k motivům *aby* a *protože* v rozvrzích jednání.

Struktury intersubjektivity:

struktura

osvětí (*Umwelt*)

spolusvět (*Mitwelt*)

svět-před (*Vorwelt*)

svět-po (*Nachwelt*)

typ druhého

bližní *fyzická přítomnost*

současník, vrstevník

předek, předchůdce

potomek, následovník

Cizinec (Alfred Schütz)

= nově příchozí: imigrant/ka, nový soused, ženich/nevěsta v rodině atd.

Co se děje, když někdo („cizinec“) vstoupí do kulturně odlišné společnosti nebo skupiny? (*zaměřeno na přiblížení nové skupině, ne přizpůsobení*)

kulturní vzorec skupiny = všechna specifická hodnocení, instituce a systémy orientace a vedení charakteristická pro danou skupinu. (499)

Jeví se jinak 1) **sociologovi / socioložce** a 2) **aktérovi**. (500)

systém relevancí = odstupňované vědění o relevantních prvcích světa. (500)

vrstevnice relevancí

každodenní vědění:

1. nekoherentní – zájmy jednotlivce nejsou integrované

2. částečně nejasné – stačí pravděpodobnost, ne pravda a jistota

3. nekonzistentní – obsahuje rozpory. (500-501)

Schütz, Alfred. (1944). The stranger: An essay in social psychology. *American Journal of Sociology*, 49(6), 499-507.

kulturní vzorec skupiny

Je pro členy skupiny dostatečně koherentní, jasný, konzistentní
Je brán jako samozřejmý (*taken for granted*).

Tvoří jej důvěryhodné **recepty**:

- **schémata vyjádření**
- **schémata interpretace**. (501)

= **běžné myšlení** (*thinking as usual*): Jeho základní předpoklady:

1. Život bude pokračovat stále stejně.
2. Můžeme se spolehnout na vědění, které nám předali rodiče, učitelé, stát, tradice atd.
3. Ke kontrole událostí stačí mít o nich povšechné znalosti.
4. Tyto základní předpoklady a recepty či schémata s námi sdílejí ostatní lidé. (502)

porušení předpokladů: **krize** → **otřesení kulturního vzorce**

a
b
c
d
e

vrstevnice relevancí:

- a) *body explicitního vědění*
- b) *oblast dostatečného povědomí*
- c) *vědění, na které se spoléháme*
- d) *nepodložené předpoklady a naděje*
- e) *naprostá nevědomost. (500)*

Cizinec - pokr.

Postavení cizince (nově příchozího):

Kulturní vzorec (KV) skupiny, do které vstupuje, je mu cizí, nepřijímá jeho recepty jako samozřejmé.

KV není součástí jeho biografie.

„Hroby a vzpomínky nelze přenést ani někomu vzít.“

Cizinec je **člověk bez dějin**. (502)

První setkání cizince s cizí skupinou:

Je mu vlastní KV1 domácí skupiny

→ v něm obsažen obraz KV2 nové skupiny

→ selhání tohoto obrazu (důvody s. 503)

→ **šok**, ztráta důvěry v běžné myšlení KV1

→ poznávání KV2 nové skupiny. (502-503)

Jak si cizinec osvojuje KV nové skupiny?

1. Nejdříve se seznamuje se **schématy interpretace**. Překládá si je do interpretačních schémat svého domácího KV.

2. Posléze se učí používat **schémata vyjádření** nového KV.

Podobné jako učení se jazyku:

1. pasivní porozumění

2. aktivní používání. (504)

Analogie osvojování nového KV s jazykem: cizí jazyk obsahuje nenaučitelné složky.

Svobodně ovládá jazyk jen ten, kdo v něm psal milostné dopisy, umí se v něm modlit a klít, umí vyjádřit každou nuanci. (504-505)

Dva důsledky postoje cizince k nové skupině:

- **objektivita**
- **nedostatek loajality** (506-507)